

МАРИЯ КИТОВА-ВАСИЛЕВА

Любовта към словото

ЗА ИЗВОРИТЕ НА НАУКАТА ЗА ЕЗИКА

ОТ ДРЕВНОСТТА ДО КРАЯ НА РЕНЕСАНСА

Clibri

Това е откъс от книгата.

Цялата книга може да намерите в Библио.бг

www.biblio.bg

МАРИЯ КИТОВА-ВАСИЛЕВА

Любовта към словото

ЗА ИЗВОРИТЕ
НА НАУКАТА ЗА ЕЗИКА

ОТ ДРЕВНОСТТА ДО КРАЯ НА РЕНЕСАНСА

ИК „Колибри“

2012

Настоящото произведение е издадено
с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“
при Министерството на образованието, младежта и науката.

ЛЮБОВТА КЪМ СЛОВОТО. ЗА ИЗВОРИТЕ НА НАУКАТА ЗА ЕЗИКА
(ОТ ДРЕВНОСТТА ДО КРАЯ НА РЕНЕСАНСА)

© *Мария Димитрова Китова-Василева*, автор, 2012

© *Ина Бъчварова, Владимир Венчарски*, дизайн на корицата, 2012

ИК „Колибри“, 2012

ISBN 978-619-150-094-9

*С дълбока почит към моя учител
проф. д-р Живко Бояджиев
In memoriam*

БЛАГОДАРНОСТИ

Със сигурност не бих могла да завърша труда си без неоценимата помощ на специалистите, които прегледаха, коригираха и допълниха със съвети и библиографски справки частите, отнасящи се до всички описани в книгата езици и езиковедски традиции. Поименно изказвам гореща благодарност на:

*Ас. Айгир Сверисон
Г-ца Айтян Делихюсеинова
Проф. дфн Албена Бақрачева
Доц. д-р Албена Василева
Проф. дфн Александър Федотов
Проф. дфн Ана Димова
Доц. д-р Ани Леви
Ас. Антоанета Ангелова
Проф. дфн Бойка Цигова
Проф. д-р Борис Парашкевов
Гл. ас. д-р Весела Чергова
Гл. ас. д-р Галина Куртева
Д-р Тергана Русева
Г-жа Добринка Димкова
Доц. д-р Елисавета Бояджиева
Доц. д-р Иво Панов
Г-жа Иймър Фрийл
Проф. дфн Малина Иванова
Гл. ас. д-р Мариана Малинова
Проф. д-р Мария Костова
Доц. д-р Мария Стамболиева*

Гл. ас. Милен Шипчанов
Проф. дфн Мирена Славова
Проф. дфн Мони Алмалех
Доц. д-р Нели Раданова
Проф. дфн Пенка Самсарева
Гл. ас. д-р Петър Голийски
Д-р Радост Железарова
Проф. дфн Снежина Тогова
Доц. дфн Патяна Евтимова
Доц. д-р Теодор Леков
Д-р Теодора Куцарова
Ас. Христина Янисова
Гл. ас. Цветилена Кръстева
Г-жа Юлияна Маринова

Горещо благодаря и на всички колеги, които ме подкрепяха и ми вдъхваха кураж
през всичките тези дълги години на творчески дирения!

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ

АКО «МАШИНАТА НА ВРЕМЕТО» СЪЩЕСТВУВАШЕ...	19
---	----

ПЪРВА ГЛАВА

РИТУАЛ, ПРОТОМИТ, ЕЗИК, РЕЛИГИЯ – СЪПКИ

В ПРОЦЕСА НА МОДЕЛИРАНЕ НА ЧОВЕШКОТО СЪЗНАНИЕ	25
---	----

1. Ритуал, мит, език: хронология и историческо развитие	25
2. Митологично съзнание и религиозно съзнание	29
2.1. Раждането на митовите	30
2.2. Формиране на религиозно съзнание	33
2.2.1. Езически форми на митологично-религиозното светоусещане	33
2.2.1.1. Пантеизъм и политеизъм	34
2.2.1.1.1. Култ към Богинята Майка	35
2.2.1.1.2. Анимизъм	35
2.2.1.1.2.1. Японският шинтоизъм – късен вариант на анимизъм	37
2.2.1.1.3. Тотемизъм	39
2.2.1.1.3.1. «Култура на Мечката»	39
2.2.1.1.4. Шаманизъм	40
2.2.1.1.4.1. Вярванията на древните народи в Централна Америка	40
2.2.1.1.4.1.1. Шаманизмът на олмеките	41
2.2.1.1.4.1.2. Религиозно-философската система на майките	42
2.2.1.1.5. Политеизмът в Древна Месопотамия	44
2.2.1.1.5.1. Религиозните вярвания на древните шумери	44
2.2.1.1.5.2. Религиозните вярвания на древните акадци	44
2.2.1.1.6. Древноегипетският пантеизъм между политеизма и монотеизма	45
2.2.1.1.7. Политеизмът в Древна Гърция	46
2.2.1.1.8. Политеизмът в Древен Рим	49
2.2.1.1.9. Политеизмът в Древна Индия	51
2.2.1.1.9.1. Хиндуизъм	51
2.2.1.1.9.2. Брахманизъм	55
2.2.1.1.9.3. Джайнизъм	56
3. Универсални философски учения с нетеистичен характер	57
3.1. Будизъм	57
3.2. Философската етика на Конфуций	58
4. Религиозно-философски системи с дуалистичен характер	60
4.1. Манихейство	60
4.2. Зурванизъм – между дуализма на манихеите и монотеизма на Зороастър	61

5. Национални монотеистични религии	62
5.1. Юдаизъм	62
5.2. Универсални монотеистични религии	63
5.2.1. Зороастризм	63
5.2.2. Християнство	65
5.2.3. Ислям	66
6. Език и религия: две различни представи за света	68
7. Как религията влияе върху развитието на езика и на науката за езика?	70

ВТОРА ГЛАВА

ПРОЯВИ НА ИНТЕРЕС КЪМ ЕЗИКА В ДРЕВНОСТТА	72
--	----

1. Отлитащо безвъзвратно, в началото бе Словото... ..	72
2. Първи писмени системи	73
2.1. Клинописно писмо	73
2.1.1. Постиженията на древните шумери	75
2.1.2. Интерес към езика у древните шумери	76
2.1.3. Постиженията на анатолийските народи	80
2.1.4. Прояви на интерес към езика у древните хети	84
2.2. Следващата стъпка: от пиктография към идеография	84
2.2.1. Постиженията на древните афро-азиатски цивилизации	86
2.2.1.1. Филологическите интереси на народите, говорещи семитски езици	86
2.2.1.1.1. Постиженията на древните акадци	87
2.2.1.1.2. Постиженията на угаритите	88
2.2.1.1.3. Интересът към езика у древните евреи	90
2.2.1.1.3.1. За историята на древноеврейските племена	90
2.2.1.1.3.2. Историята на иврит и на еврейската азбука	91
2.2.1.1.3.3. Сакралният смисъл на буквите	92
2.2.1.2. Постиженията на древните египтяни	93
2.2.2. Филологическите интереси на древните китайци	97
2.2.2.1. Възникване на китайската цивилизация	97
2.2.2.2. Китайският език и китайската писменост: произход и развитие	98
2.2.2.3. Развитие на науката за езика в Китай	103
2.2.2.3.1. Първи филологически стъпки	105
2.2.2.3.2. Създаване на първите речници	105
2.2.2.3.3. Образованието в Китай	106
2.2.3. Постиженията на народите в Централна Америка	107
2.2.3.1. Най-древната писменост на американските индианци	111
2.2.3.2. Езикът и писмеността на сапотеките	113
2.2.3.3. Древната писменост на майите	114
2.2.3.4. Писмеността на атеките	115
2.3. Фонетична (звукова) писменост	117
2.3.1. Ребусна писмена система	117
2.3.2. Силабично (сричково) писмо (силабар)	117
2.3.3. Азбучно (буквено) писмо	118
2.3.3.1. Заслугата на финикийците	118
2.3.3.2. Приносът на древната критско-минойска цивилизация	121
2.3.3.3. Микенски период	122
2.3.3.4. Епохата на Омир	123
3. Изреченото слово отлита, написаното остава... ..	123

ТРЕТА ГЛАВА

ВЪЗНИКВАНЕ НА ФИЛОЛОГИЯТА 125

1. Езикът като средство и като цел	125
2. Зараждане на античната филология	127
2.1. Филологията в Древна Индия	127
2.2. Филологията в Древна Гърция	137
2.2.1. Хераклит Ефески	139
2.2.2. Парменид Елейски	140
2.2.3. Софистите	142
2.2.3.1. Протагор	142
2.2.3.2. Хипий	143
2.2.3.3. Продик	143
2.2.4. Анτισофистите	144
2.2.4.1. Сократ	144
2.2.5. Циниците (кিনিците)	145
2.2.5.1. Антистен	145
2.2.5.2. Диоген Синопски	146
2.2.5.3. Кратет от Тива	147
2.2.6. Стоиците	147
2.2.6.1. Зенон Елейски	148
2.2.6.2. Хризип Солийски	148
2.2.7. Първи филологически трудове	149
2.2.7.1. Платон	149
2.2.7.2. Аристотел	152
2.2.8. Постиженията на александрийските и пергамските граматичи	155
2.2.8.1. Аристарх от Самотраки	155
2.2.8.2. Дионисий Тракийски	156
2.2.8.3. Аполоний Дискол и Елий Херодиан	158
2.3. Приносите на римските филолози	158
2.3.1. Марк Теренций Варон	159
2.3.2. Луций Акций	162
2.3.3. Марк Тулий Цицерон	163
2.3.4. Тит Лукреций Кар	164
2.3.5. Гай Луцилий	166
2.3.6. Марк Верий Флак	166
2.3.7. Марк Фабий Квинтилиан	167
2.3.8. Флавий Капер	167
2.3.9. Гай Светоний Транквил	168
2.3.10. Авъл Гелий	168
2.3.11. Амброзий Теодосий Макробий	169
2.3.12. Присциан	170
2.3.13. Елий Донат	170

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ЕЗИКОВЕДСКИТЕ ИДЕИ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО. ПРИНОСЪТ НА НЕХРИСТИЯНСКИТЕ НАРОДИ 171

1. Епохата: понятия и термини	171
2. Приносът на народите, принадлежащи към хиндуистко-будисткия и конфуцианско-будисткия религиозен микросвят	173
2.1. Приносът на Япония	173
2.1.1. Японският език и японската писменост: произход и история	173

2.1.2. Първи литературни паметници	176
2.1.3. Езиковедски изследвания в Средновековна Япония	177
2.2. Приносът на Тибет	181
2.2.1. Езикът и писмеността на Тибет: произход и история	181
2.2.2. Писмени паметници	183
2.2.3. Развитие на езиковедските идеи в Тибет	183
2.3. Развитие на езиковедските идеи в Бирма	184
2.3.1. История на бирманската държава	184
2.3.2. Бирманският език и бирманската писменост	184
2.3.3. Развитие на бирманската литература през Средновековието	185
2.3.4. Поява на интерес към езика в Бирма	186
2.4. Приносът на Виетнам	187
2.4.1. История на виетнамския език	187
2.4.2. Поява на писменост. Първи литературни опити	187
2.5. Прояви на филологически интерес в Монголия	188
2.5.1. Монголският език и монголската писменост: произход и история	188
2.5.2. Литературни паметници	189
2.5.3. Възникване на монголистиката	190
2.6. Приносът на Корея	191
2.6.1. Корейската писменост	191
2.6.2. Засилен филологически интерес в Корея	195
3. Приносът на народите, изповядвали зороастризм, манихейство, ислям	198
3.1. Приносът на Персия	198
3.1.1. Персийският език и персийската писменост: произход и история	198
3.1.2. Персийската литература	200
3.1.3. Езикознанието в Персия	205
3.2. Приносът на арабите	206
3.2.1. Арабският език и арабската писменост: произход и развитие	206
3.2.2. Приносът на арабските езиковеди	207

ПЕТА ГЛАВА

ЕЗИКОВЕДСКИТЕ ИДЕИ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО.

ПРИНОСЪТ НА ХРИСТИЯНСКИЯ ЗАПАД	213
--------------------------------------	-----

1. Средновековният човек между рационалността на езическата Античност и християнските ценности	213
2. «Отците на църквата» и приносът им за развитието на езиковедските идеи през Ранното средновековие	215
2.1. Езиковедските идеи на християнските книжовници	216
2.1.1. За произхода на езика	216
2.1.2. За природата на езиковия знак	216
2.1.3. За езиковите функции	217
3. Представители на западноевропейската патристика	218
3.1. Св. Августин Блажени	218
3.2. Св. Евсевий Иероним Софроний	222
3.3. Аниций Манлий Северин Боеций	223
3.4. Св. Исидор Севилски	225
4. Езиковедските концепции на средновековните схоласти	226
4.1. Диалектиците	228
4.1.1. Пиер Абелар	228
4.1.2. Беренгарий от Тур	230
4.2. Антидиалектиците	231
4.2.1. Пиетро Дамиани	231

4.3. Третото течение	232
4.3.1. Св. Тома Аквински	232
5. Постиганията на средновековните филолози	233
5.1. Беда Достопочтени	233
5.2. Алкуин от Йорк	234
5.3. Елфрик «Граматикът»	235
5.4. Анселм Кентърбърийски	235
5.5. Спекулативната граматика	236
6. Филологическият принос на западноевропейските народи	237
6.1. Приносът на ирландците	237
6.2. Приносът на исландците	241
6.3. Приносът на романоезичните народи	248
6.3.1. Приносът на французите	248
6.3.2. Приносът на италианците	250
6.3.2.1. Данте Алигиери	250
6.3.2.2. Франческо Петрарка	252
6.3.2.3. Джовани Бокачо	253
6.4. Приносът на иберийските народи	254
6.4.1. Приносът на испанците	254
6.4.1.1. Педро Испански	254
6.4.1.2. Алфонсо X Мъдрия	254
6.4.1.3. Дон Хуан Мануел	257
6.4.2. Приносът на каталонците	257
6.4.2.1. Рамон Люл	257
6.4.3. Постиганията на западноиберийските народи	259

ШЕСТА ГЛАВА

ЕЗИКОВЕДСКИТЕ ИДЕИ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО.

ПРИНОСЪТ НА ИЗТОЧНОПРАВОСЛАВНИТЕ НАРОДИ	260
1. Източната Римска империя – Византия	260
2. Ролята на Византия за развитието на православния свят	261
3. Византия – мост между ценностите на Изтока и на Запада	263
4. Източноправославните «Отци на църквата» и ролята им за развитието на философията, на литературата и на филологията	263
4.1. Св. Климент Александрийски	263
4.2. Ориген	265
4.3. Св. Йоан Дамаскин	266
5. Мизийските готи – мост между западноевропейските и източноевропейските религиозни и културни традиции	267
5.1. Подвигът на епископ Вулфила	268
5.2. Библията на Вулфила	269
6. Приносът на народите, принадлежащи към света на «Orientalia Orthodoxa»	270
6.1. Приносът на арменците	270
6.1.1. Арменски език и писменост: произход и развитие	270
6.1.2. Литературна и преводна традиция	275
6.1.3. Формиране на езиковедски традиции в Армения	275
6.2. Приносът на коптите	281
6.3. Приносът на сирийците	283
6.4. Приносът на грузинците	284
6.4.1. История на грузинския език и на грузинската писменост	284
6.4.2. Езиковедският принос на Грузия	286
7. Приносът на славянските народи	287

7.1. Приносът на южните славяни	288
7.1.1. Приносът на България	288
7.1.1.1. Глаголицата – свещената азбука на българите	289
7.1.1.2. Кирилицата	295
7.1.1.3. История на старобългарския език	298
7.1.1.4. Видни старобългарски книжовници	298
7.1.1.4.1. Началото	298
7.1.1.4.2. Св. Климент Охридски	300
7.1.1.4.3. Св. Наум Охридски	300
7.1.1.4.4. Константин Преславски	301
7.1.1.4.5. Йоан Екзарх	301
7.1.1.4.6. Черноризец Храбър	302
7.1.1.4.7. Презвитер Козма	304
7.1.1.4.8. Св. Евтимий Търновски	304
7.1.1.4.9. Св. Киприан	305
7.1.1.4.10. Григорий Цамблак	306
7.1.1.4.11. Константин Костенечки	306
7.1.1.4.12. Значението на старобългарската книжнина	308
7.1.2. Приносът на Сърбия	309
7.1.2.1. Сръбският език и сръбската писменост	309
7.1.2.2. Първи стъпки на сръбските книжовници	310
7.1.2.3. Деспот Стефан – книжовник и покровител на изкуствата	311
7.1.2.4. Книжовниците от Ресавската школа	313

СЕДМА ГЛАВА

ЕЗИКОЗНАНИЕТО ПРЕЗ ЕПОХАТА НА РЕНЕСАНСА	315
---	-----

1. От Средновековие към Ренесанс. Ренесанс и хуманизъм	315
2. Развитие на езиковедските идеи през ренесансовата епоха	317
2.1. Приносът на испанските книжовници	318
2.1.1. Антонио де Небриха	318
2.1.2. Педро Симон Абрил	321
2.1.3. Триезичната анонимна граматика от 1555 г.	322
2.1.4. Анонимната граматика от 1559 г.	323
2.1.5. Кристобал де Вилялон	324
2.1.6. Бенито Ариас Монтано	325
2.1.7. Нови насоки в развитието на филологията в Испания	326
2.1.7.1. Хуан Луис Вивес	328
2.1.7.2. Хуан де Валдес	329
2.1.7.3. Франсиско Санчес «Ел Бросенсе»	331
2.1.7.4. Бартоломё Хименес Патон	333
2.1.7.5. Гонсало Кореас	334
2.2. Приносът на португалските граматичи	334
2.2.1. Фернан де Оливейра	334
2.2.2. Жоан де Барош	335
2.2.3. Мануел Алвареш	336
2.3. Приносът на италианските граматичи и книжовници	336
2.3.1. Гуарино Веронезе	336
2.3.2. Леон Батиста Алберти	337
2.3.3. Лоренцо Вала	337
2.3.4. Николо Пероти	339
2.3.5. Джан Джорджо Трисино	339
2.3.6. Франческо Робортело	340

2.3.7. Джовани Миранда	340
2.3.8. Пиетро Бембо	342
2.4. Приносът на френските филолози	342
2.4.1. Първата френска граматика – дело на англичанин?	343
2.4.2. Жак Дюбоа	343
2.4.3. Робер Етиен	344
2.4.4. Луи Мерге	344
2.4.5. Пиер дьо Ла Раме (Петрус Рамус)	345
2.4.6. Жак Пелтие дю Ман	345
2.4.7. Клод дьо Сенлиен	346
2.4.8. Жан Пале	346
2.4.9. Сезар Уден	346
2.5. Приносът на англичаните	347
2.5.1. Доренесансови литературни традиции	347
2.5.1.1. Джефри Чосър	347
2.5.2. Английският ренесанс	348
2.5.2.1. «Ерата на Елизабет»	348
2.5.2.1.1. Филип Сидни	348
2.5.2.1.2. Кристофър Марлоу	349
2.5.2.1.3. Уилям Шекспир	350
2.5.3. Приносът на английските граматичи	350
2.5.3.1. Уилям Булъкър	351
2.5.3.2. Уилям Лили	352
2.5.3.3. Джон Чийк и Томас Смит – нови опити за промяна на английския правопис	352
2.5.3.4. Джон Миншу	352
2.6. Постиженията на уелските граматичи	353
2.6.1. Робърт Гръфид	353
2.6.2. Джон Дейвид Рис	353
2.7. Постиженията на немските книжовници и граматичи	354
2.7.1. Родолфус Агрикола	354
2.7.2. Йоханес Ройхлин	354
2.7.3. Филип Меланхтон	355
2.7.4. Георг Роленхаген	356
2.7.5. Хайнрих Дьорганг	356
2.8. Постиженията на фламандските философи, книжовници и граматичи	356
2.8.1. Еразъм Ротердамски	356
2.8.2. Йоханес Деспаутериус	358
2.9. Постиженията на датските езиковеди	358
2.9.1. Якоб Мадсен	358
2.10. Приносът на унгарците	359
2.10.1. Унгарският език и унгарската писменост: произход и развитие	359
2.10.2. Първи филологически опити	360
2.11. Приносът на славянските народи. «Slavia Latina» vs. «Slavia Orthodoxa»	360
2.11.1. Постиженията на народите, принадлежащи към света на «Slavia Latina»	361
2.11.1.1. Постиженията на чешките ерудити	362
2.11.1.1.1. Чешкият предвестник на Ренесанса – Ян Хус	362
2.11.1.1.2. Първата чешка граматика	363
2.11.1.1.3. Ян Блахослав	363
2.11.1.1.4. Ян Амос Коменски	364
2.11.1.2. Постиженията на полските ерудити	365
2.11.1.2.1. Пьотр Статориус (Пиер Статориус) – автор на първата полска граматика	365
2.11.1.2.2. Гжегож Кнапски	366
2.11.1.2.3. Станислав Заборовски	367
2.11.1.2.4. Станислав Мужиневски	367

2.11.1.3. Постиженията на словенските ерудити	367
2.11.1.4. Постиженията на хърватите	368
2.11.1.4.1. Хърватският език	368
2.11.1.4.2. Първи писмени паметници	369
2.11.1.4.3. Първи езиковедски трудове	370
2.11.1.4.3.1. Фауст Вранчич	370
2.11.1.4.3.2. Бартол Кашич	370
2.11.2. Постиженията на народите, принадлежащи към света на «Slavia Orthodoxa»	371
2.11.2.1. Лаврентий Зизаний	372
2.11.2.2. Мелетий Смотрички	372
2.11.2.3. Ян Петрович Ужевич	374

ПОСЛЕСЛОВ

«МАШИНАТА НА ВРЕМЕТО» КАТО МЕТАФОРА	376
---	-----

<i>ПРИЛОЖЕНИЯ</i>	379
-------------------------	-----

Пояснителни бележки	381
---------------------------	-----

Видни исторически личности. Древни и съвременни автори	411
Анонимни литературни паметници и авторски произведения от разглежданите епохи	428
Езикови семейства, групи, подгрупи	438
Народи. Племена. Етнически групи	442
Специфични наименования. Термини. Понятия	444
Източници на илюстрациите	471
Цитирани източници	477
Ползвана литература	484

Нито едно средство за познание на произхода на народите и на родствените им връзки в дълбоката древност, когато историята ни изостава, не е толкова важно, колкото езикът.

Расмус Кристиан Раск

Доколкото са езици, културите в тази вселена са набор от неща, гуми, идеи и възгледи. Доколкото са речи, те са механизми за оцелостяване. Затова и големите култури непременно развиват важния механизъм за свързване на някакъв наличен с някакъв цял свят. Религиите са обичайните символични системи за този род оцелостяване. Но то се осъществява и в речта на науките. Разбира се, има науки, които не оперират с идея за цял свят. Хуманитарните науки, следвайки философията, обикновено практикуват в своите речи прехода от наличен към цял свят, представят не само определена материя, но се занимават и с поместването ѝ в някакъв цял свят. И точно това е причината те да изглеждат недостатъчно научни.

Богдан Богданов

Ако езикът в цялото си съвършенство, ред и красота би се появил от Земята като Палада от главата на Юпитер, ослепен от блясъка му, аз без колебание бих отстъпил, бих паднал на колене и бих го признал за божествено явление, слязло от Олимп... Но нима в различията между езиците не се съдържат хиляди признаци, милион указания, че народите именно с помощта на езика постепенно са се учили да мислят и с помощта на мисленето да говорят?

Йохан Готфрид фон Хергер

Предисловие

АКО «МАШИНАТА НА ВРЕМЕТО» СЪЩЕСТВУВАШЕ...

Всяко пътешествие в миналото създава своя нова реалност...

Връщането към древните цивилизации е един вид удължаване на човешкия живот в обратна посока. Защото това е съпреживяване на техния живот.

Стефан Чолаков

Ако «машината на времето» съществуваше, бих скочила в нея със съзнанието, че тя не е удобен асансьор, който плавно ще ме отведе до необозримите дълбочини на човешкото детство. Ако «машината на времето» съществуваше, бих се възползвала от нея и като ненаситен ловец на бисери бих се гмурнала в «Предизвикателната бездна», скрила в утробата на Гея истината за древните човешки цивилизации.

Безумство ли е да се надяваш да откриеш несметни богатства на дъното на Океана Време?

Тази книга е плод на дългогодишни усилия, съпътствани от множество подводни камъни. Изпълнението на подобна задача е истинско предизвикателство за всеки изследовател и несъмнено е свързано със затруднения от най-различен характер. На първо място, трудностите произтичат от необятността на материята и от необходимостта да се повдигне плътният воал, покрил първите стъпки на човека по пътя към цивилизацията. Заех се с подобно рисковано начинание, водена от уважение към паметта на проф. Живко Бояджиев, който мечтаеше да поднесе на българската общественост една многотомна история на езикознанието. Живко Бояджиев бе блестящо подготвен учен, който със сигурност щеше да осъществи идеята си. Времето не му достигна! Животът му бе прекършен внезапно и той ни напусна навръх 70-ата си годишнина...

Изследването цели да проследи тънката криволичеца нишка, водеща към Началото. Предприех този опит, за да запълня известна празнота в едно научно направление, което през последните десетилетия гравитира в периферията на интересите на по-младите езиковеди. Трудът не претендира за изчерпателност: дори да бях отделяла само по страничка на всяка стъпка, която човечеството е извървяло по хилядолетния си исторически път, това би предредило съдбата на книгата: тя никога нямаше да достигне до финалната си точка, поне не и в границите на един живот – моя...

Езиковедската историография е специфична наука с интердисциплинарен характер, чиято цел е да проучи, опише и анализира постиженията на различните езиковедски направления и техните представители, както и приносите им за развитието на науката за езика. Сериозните проучвания в тази област датират от края на 60-те и началото на 70-те години на XX в., като само малка част от разработките отразяват най-ранната история – процеса на възникването на филологическия интерес от най-дълбока древност до наши дни; съществена част от историографските трудове е посветена на лингвистиката през XX в. и отчасти на постиженията на учениците през XIX в.

В повечето изследвания, посветени на историята на езикознанието, се подчертава липсата на сигурни данни за целенасочен интерес към езика в предисторията на човечеството. Съществуват обаче основания да се допусне, че интересът към езика е почти толкова древен, колкото и самият човек, че още в зората на човешката цивилизация, когато възникват първите форми на писменост, хората са проявявали повече или по-малко осъзнат интерес към езиковите проблеми. Запазени митове и легенди подсказват, че тайнството на членоразделната реч открай време е интригувало древните хора, сякаш осъзнали, че именно благодарение на езика човекът е станал човек. Легенда, достигнала до нас благодарение на древногръцкия историк Херодот, разказва как египетският фараон Псаметих I поискал да узнае кой е най-древният език на Земята. Наредил да затворят две току-що родени деца и да не им говорят, докато не произнесат първата си думичка: така Псаметих се надявал да разбере кой е езикът, присъщ на човека от самото му раждане. Първото произнесено слово се оказало *bekos* и означавало 'хляб' на фригийски, а египетският цар разбрал, че най-древният човешки език е фригийският... Поднесена по този начин, легендата звучи неправдоподобно: вярно е, че човешките същества притежават генетично унаследена говорна способност, но не по-малко вярно е, че тя би могла да се прояви и да се развие само при наличие на подходяща среда – общество на говорещи хора. Може би съхраненият през вековете разказ на известния историк цели да подсказва, че фригийският език, сроден с тракийския, е твърде древен: от подобна гледна точка историята на Херодот не е лишена от известни основания.

За наличие на интерес към езика говорят красноречиво и първите писмени паметници, възникнали през различни периоди от развитието на

съответните цивилизации: да се създаде литература, е невъзможно без писменост, а доброто владение на езика е необходимо условие за сътворяването на вторични кодиращи системи. Нито за миг не забравям, че филологията възниква във връзка с разчитането и анализирането на древни текстове, което е сигурно доказателство, че литературата и науката за езика са тясно свързани. Водена от подобни убеждения, се постарях да опиша най-представителните литературни произведения, съпътстващи културното развитие на даден народ, макар че, както подчертават авторите на „Литература Древнего Востока“¹,

Създаването на писменост от даден народ не означава едновременно поява на писмена литература – двете явления не са синхронни. [...] През ранните етапи от съществуването си писмеността все още не успява за завоюва обществено признание, а устно разпространяваното слово продължава да се възприема като всемогъщо благодарение на приписваните му от най-дълбока древност магически свойства. [...] Всички тези факти говорят за това, че в древността писмената реч е изоставала от устната реч, която се появила значително по-рано и била осветена от времето и религията...(ЛДВ: 18–19)².

Признавам, че в тази книга не успях – не се и опитам! – да обхвана всички цивилизации от древността до края на Ренесансовата епоха. Завещавам подобна задача на бъдещите поколения езиковеди, които със сигурност ще осъзнаят, че без задълбочени познания в областта на историята на лингвистиката трудно биха могли да проникнат в същината на всички съвременни езиковедски школи и направления.

В исторически план съм ограничила изследването до периода, с който фактически приключва т.нар. «Ренесанс». Ренесансовите идеи възникват във връзка с появата и възхода на новата буржоазна класа, която излиза на сцената в края на Средновековието. Като следват логиката на събитията, повечето историци приемат, че Ренесансът е свързан с развитието на европейските народи през XV–XVI в. – период, който според някои учени обхваща и част от XVII в. Българската традиция обикновено замества термина *Ренесанс* с термина *Възраждане*. Трябва да се има предвид обаче, че Възраждането е състояние на духа на отделните (при това не само европейски!) народи и че – от гледна точка на обективната история – се свързва с различни етапи в развитието на различните култури.

Ограничавам се с епохата на Ренесанса по ред причини. Може би най-съществената сред тях се дължи на убеждението ми, че т.нар. «Просвещение» се свързва по-скоро с идеята за същинското начало на съвременното езикознание. Както отбелязва Ж. Мунен (вж. Пояснителна бел. 1):

¹ Отсега нататък този труд ще се цитира със съкращението ЛДВ.

² Моя е българската версия на всички цитати от непреведени на родния ни език научни трудове.

[...] след написаното от Уитни през 1876 г. в трудовете си по история на езикознанието учените отделят по няколко страници, в редки случаи до тридесетина, на всичко, което засяга развитието на лингвистиката до 1816 г. Тази гледна точка заслужава да се преосмисли и да се прецизира. Лингвистиката не «изплува» през XIX в. като буреносен облак на фона на спокойното небе. Появата ѝ е била подготвяна от предишни разсъждения за езика, чиято история, като се започне от Египет, е била едва-едва щрихирана (Мунен 1978: 42).

Първоначално възнамерявах да приложа принципа на географското местоположение на дадена страна, раса и култура, за да проследя етапите в процеса на историческата еволюция на езиковедските идеи. В хода на изложението се убедих, че подобен подход е нецелесъобразен. Първо, защото това би означавало редом да бъдат разгледани цивилизации и култури, които в повечето случаи се оказват съществено различни. Второ, защото прилагането на подобен принцип би означавало да се обхванат всички страни в даден регион и дори континент, което едва ли би било реално постижимо поради всеобхватността на материята и липсата на паралелизъм в историческия развой на различните културни общности.

До неотдавна бе прието да се говори за съществуването на една-единствена «античност» – гръко-римската, на която се опират в културното си развитие европейските народи. Изследването на източните литератури обаче показва, че историята познава и други култури, които се отъждествяват с античността за други групи народи. Далекоизточните литератури – виетнамската, корейската, японската – притежават определена специфика, обусловена от общата за всички тях античност – културата на Древен Китай. В Далечния изток китайският език дълго време е играл ролята на латинския език в Европа. [...] При цялата им присъща самобитност източните литератури могат да бъдат представени като три огромни своеобразни свята, възникнали въз основа на една от древните източни цивилизации (ЛДВ: 6–7).

Със съзнанието, че религиозните вярвания до голяма степен оформят облика на дадена култура, приех, че за да постигна целта си, най-добре би било да се съобразя с конфесионалната (верската) обвързаност на съответните народи. Ето какво пише по този въпрос Н. Сمارт, специалист в областта на историята и философията на религиите:

Разбирането на световните религии и идеологии е важно по три причини. Първо, те са основен елемент в разнообразната история на различните житейски начинания на човечеството. Религиите и идеите на Древна Гърция или на маите заслужават да бъдат възстановени, доколкото е възможно, като част от великото наследство на човешката цивилизация. Второ, и от по-непосредствено значение е фактът, че за да уловим значенията и ценностите на множеството култури в днешния свят, трябва да знаем нещо за същността на възгледите в основата им. [...] Трето, като от-

делни личности ние опитваме да си изградим собствена смислена и емоционално удовлетворяваща ни картина на реалността, при което винаги е уместно да обърнем поглед към великите идеи и обичаи на различни важни култури и цивилизации (Смарт 2000: 13).

В този смисъл и от тази гледна точка споделям напълно идеята на Н. Мечковска, която подчертава следното във връзка с интересувания ме въпрос:

В древността и през Средновековието [...] се формират нови сложни религиозни култове с надетнически характер: хиндуизъм, будизъм (и ламаизъм като негово тибетско-монголско разклонение), зороастризм, християнство, ислям. Постепенно се оформят монотеистичните културно-религиозни микросветове, излизащи извън пределите на етническите и държавните обединения – хиндуистко-будисткият свят в Южна Азия, конфуцианско-будисткият свят в Далечния изток, зороастризмът в Близкия и Средния изток, християнството, ислямът (Мечковска 1998: 14–15).

В рамките на този труд, посветен на езиковедската историография, нямам за цел да обхвана всички религиозни микросветове, които в древността са се развивали твърде динамично. Като се позовавам на мненията на специалистите в областта на религиознанието, ще се опитам да очертая най-характерните черти на философско-религиозните системи и подсистеми, залегнали в основата на отделни културни ареали, чиито представители са допринесли по един или друг начин за развитието на науката за езика.

Струва ми се, че от формална гледна точка отделните глави на труда са добре балансирани и все пак някои читатели несъмнено ще открият известни несъответствия в обема на материала, посветен на филологическите постижения на отделните народи. Това се дължи на две основни причини. Първата е свързана с относителната тежест на постиженията на представителите на различни културни ареали през съответната епоха. Втората е по-прозаична и зависи от обема на материала, който успях да консултирам. Цитирани са доста електронни източници. Длъжна съм да посоча, че в някои материали съм си позволила да направя дребни корекции на механични и пунктуационни грешки.

С ясното съзнание, че бележките под линия затрудняват четенето, се опитах да ги сведа до минимум. След основния текст фигурира приложение с множество допълващи и поясняващи разсъждения, които, смятам, ще бъдат полезни за най-любознателните.

Предназначен за студенти, любители филолози, начинаещи езиковеди и изградени специалисти в областта на науката за езика, представеният

труд не е просто поредно изследване на историята на езикознанието: с него отправям послание към всеки, който се интересува от историческото «възмъжаване» на човечеството. Целта ми е да опиша (според възможностите си) сложния път на духовно извисяване на човека през хилядолетната му история – от появата на древните цивилизации и култури до възраждането на интереса към изконните антични ценности. Трудът има за цел да проследи как у хората постепенно се формират ново съзнание и светоусещане, как се пробуждат любопитството и интересът към най-човешкото у човека – онова, което го превръща в различно същество: човешкото общество и езикът са продукт на паралелна еволюция, а това означава, че *Homo sapiens* се отъждествява с *Homo loquens*.

Езикът е изключително притежание на човека – единственото живо същество, надарено с уникална способност да общува истински. Човешкият език е средство за общуване, но е и диалектически обвързан с предаване на мисли, с изразяване на чувства, с непрекъснатата творческа и познавателна дейност на всеки индивид. Човешкият език е много повече от «общуването» на останалите видове: той предполага непрекъснато и безкрайно подреждане и препореждане на специфични звукове – членоразделна реч, чрез която хората изразяват невероятно разнообразни и различни по степен на абстракция понятия и идеи, за да отправят към себеподобните си съответните послания.

Първа глава

РИТУАЛ, ПРОТОМИТ, ЕЗИК, РЕЛИГИЯ – СТЪПКИ В ПРОЦЕСА НА МОДЕЛИРАНЕ НА ЧОВЕШКОТО СЪЗНАНИЕ

Език и религия – две семиотики, две картини на света, две стихии в душата на човека, [...] две различни и същевременно взаимосвързани начала – две от най-дълбоките и сложни начала в човешката култура...

Нина Мечковска

Традицията е израз на духовността. Духовността надхвърля догмата на религията. Последната е средството, чрез което духовността получава изява и същевременно се съхранява през вековете. Като израз на духовността народните обичаи са били и все още са най-простата религиозна форма. Всеки обичай е една религиозна практика, която се изпълнява често; всеки обичай се опитва да изрази свещената същност на нещата, които съществуват в сърцето, ума и природата¹.

1. РИТУАЛ, МИТ, ЕЗИК: ХРОНОЛОГИЯ И ИСТОРИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Структурите на древните ритуали, на митовете и на езика формират три отделни семиотични (знакови) системи, с *различно съдържание, различна информация за света и различни начини за съхраняване и предаване на това съдържание*². Мечковска подчертава следното по този въпрос:

Планът на съдържанието на езика и планът на съдържанието на религията представят две различни картини на света (два различни модела за света), поради което според семиотичната терминология езикът и религията са две моделиращи семиотични системи. От философска гледна точка езикът и религията са две форми на общественото съзнание наравно

¹ http://oakgate.hit.bg/KELSTKA_RELIGIA1.htm

² Подробности вж. у Мечковска 1998: 49–53.

с други такива форми за отразяване на света в съзнанието на хората, като изкуството, философията, морала, правото, масовото съзнание, науката и технологиите и т.н. Според съдържанието си езикът и религията заемат полярни позиции по веригата на останалите форми на общественото съзнание – те са пълни противоположности. Докато езикът включва в себе си най-простата и елементарна картина на света, религията предполага най-сложната, при това в съдържанието ѝ се включват и компоненти с различна психична природа (чувствено-нагледна, логическа, емоционална, интуитивна, трансцендентална). Езикът се проявява като предпоставка и универсална форма, като външна обвивка на всички останали форми на общественото съзнание; религията – като универсално съдържание, като исторически първия източник, от който са се развили всички следващи форми на общественото съзнание. Може да се каже, че езикът е универсално средство, инструмент и техника на общуването, докато религията съдържа универсалните, заветните, най-важните за човека и обществото смисли, които се проявяват в процеса на общуването (Мечковска 1998: 3–4).

Въпросът за хронологичната поява на трите системи все още не е решен еднозначно. Повечето учени смятат, че в историята на човечеството митът предхожда ритуала: митът (вж. Пояснителна бел. 2) се възприема като „някакво фидеистично [т.е. свързано с религията – бел. а.] съдържание, мотивиращо ритуала, който следователно поема функцията на форма, на план на изразяването на митологичното съзнание, на инсценировка на мита“ (Мечковска 1998: 50).

През последните години редица учени, изследващи етапите в развитието на формите на съзнанието, са склонни да приемат, че първични са ритуалните действия: те са основата, от която по-късно възникват митологичните представи и езикът. Като доказателство в защита на подобна хипотеза се привежда фактът, че определени зачатъци на ритуално поведение се откриват и в поведението на приматите и насекомите.

Всички експерименти показват, че човекоподобните маймуни са способни на символно поведение: явно те успяват да направят разлика между произволния знак и предмета, който този знак означава. В резултат на обучението се подобряват когнитивните им умения, което е накарало учените да смятат, че различията във възприятията и познавателните способности между хората и маймуните са минимални (Кръпова 2001: 56).

От друга страна, е добре известно, че древните ритуални действия обикновено са невербални: при повечето от тях словесният съпровод не е задължителен или има вторичен характер. Джеймс Фрейзър развива сравнителния метод в етнографията и е сред основоположниците на сравнителното религиозна знание. Може би именно той за пръв път предполага наличие на връзка между мит и ритуал. В основата на книгите му са залегнали три принципа – принципът на еволюционното развитие, принципът на психическото единство на човечеството и принципът за непрестанното

противопоставяне на разум и предрасъдъци. От своя страна Уилям Смит подчертава, че митът е произлязъл от ритуала, а не обратното. Тази негова идея вдъхновява 12-томния труд на Фрейзър *The Golden Bough* [„Златната клонка“ (1890)], основния труд на Джейн Харисън *Prolegomena to the Study of Greek Religion* [„Увод в изследването на гръцката религия“ (1903)], както и изследванията на ритуалистите от Кеймбридж. По този повод Сمارт пише следното:

[...] сър Джеймс Фрейзър (1854–1941), знаменитият автор на „Златната клонка“, видя определена еволюция на идеи – от употребата на магия, използваща свещени формули, за да обуздае и покори природните явления, до същинската религия, която опитва да умилистави невидимите сили, вместо да ги подчини. Според него това отношение към света днес е заменено от съвременната наука, която е най-рационалният и ефективен начин за овладяване на природните сили (Смарт 2000: 44–45).

Някои от наложилите се в науката хипотези за произхода на езика също подкрепят подобно становище. Според привържениците на «междуметната теория» началният период от развитието на езика се свързва с естествените викове, предизвикани от неволни реакции на болка, страх, гняв, радост и др. Тяхното най-близко съответствие в съвременните езици са междуметията.

В труда си *Language: Its Nature, Development and Origin* [„Езикът: неговата природа, развитие и произход“ (1922)] датският езиковед О. Йесперсен защитава тезата, че възникнал като игра, езикът води началото си от полумузикалното и неразчленимо изразяване на индивидуалното и груповото поведение. Тезата на Йесперсен е известна като «поетична теория». По принцип се приема, че игровият елемент е базисен за културата изобщо.

В книгата „Разум, аз, общество. От позицията на един социален бихейвиорист“ (1997) Дж. Мийд свързва произхода на речта с жестомимичното поведение при осъществяване на социални контакти. Според учения жестът дава начало на социалното действие, което служи като стимул за ответна реакция. Вокалният жест също може да се разглежда като значещ символ, когато събужда аналогична нагласа или реакция. «Жестовата теория» се поддържа и от резултатите, получени при изследване на поведението на приматите. От гледна точка на неврологичната организация на мозъка и неговата сензомоторна дейност е ясно, че говоренето и жестикулирането се планират и извършват заедно. Американската специалистка по когнитивна наука и психология Е. Бейтс обявява езика за «паразитна структура», тъй като речевата дейност се управлява от мозъчните центрове, които първоначално са били ангажирани със сензомоториката, т.е. с жестовете.

В. Вилдген също подкрепя тезата, че езикът на жестовете предхожда появата на членоразделната реч:

Вероятно един жестикулиран език, който използва предразположения, включващи двигателни умения за извършване на серии от контролирани

действия с ръцете, предхожда по-висшите синтактично организирани двигателни умения за вокализация и за артикулационни схеми. [...] Кондийак още през XVIII в. е предложил хипотезата за жестомимичния произход на езика. Правдоподобността на тази хипотеза се подкрепя от паралелизма между жестомимичната комуникация на глухоними хора и гласовата комуникация на хора без такива проблеми. Всъщност Алът (Allott 1989, 1991, 1994) отстоява такъв модел. Когнитивният паралелизъм между жестикулация и език е водещ и при Макнийл (McNeill 1992). Подобна хипотеза предполага или напълно развит жестомимичен език, или паралелна еволюция на жестомимичен и звуков език, основана върху еволюцията на комплексни координационни умения в мозъка (Вилдген 2005: 152–153).

«Трудовата теория» схваща човешката дейност като единство от песни, ритъм и реч. Един от най-ревностните ѝ поддръжници е Фр. Енгелс, който защитава идеята за общия произход на най-същностните човешки характеристики – труд, съзнание, език.

Една от най-ранните прояви на художествено творчество е народната песен: тя се създавала в процеса на трудовата дейност на хората и била посветена на свързаните с нея обреди. [...] Мерената реч възниква в процеса на труда, доколкото правилно редуващите се, равномерни движения облекчавали усилията на първобитния човек. Многократното повтаряне на едни и същи движения създавало усещане за ритмичност; трудовите усилия пораждали възгласи, отначало – прости звукоподражания, по-късно – отделни думи и изрази, от които след време се раждала песента. В песните – най-добрата форма за устно изразяване – се трупала мъдростта на поколенията: те съдържали опита от трудовата дейност и спомена за миналото на даден народ (ЛДВ: 12–13).

Като определя фолклора като „съвкупност от знанията на даден народ, извлечени от трудовия му опит“, М. Горки подчертава следното:

По смисъла и значението си това знание е равнозначно на науката и на литературата; то се отъждествява с наука, когато осведомява за качеството на материалите, за начините на работа, за нравите на звездите, за хранителните качества и лечебната сила на цветове, билки и корени, за социалното поведение на членовете на семейството, на рода, на племето и т.н. – всичко това се съдържало в кратки изречения, притежаващи силата на закони, завети, норми, а когато хората изпитвали радост от трудовите си успехи, от войнските си подвизи и от собствените си изобретения, у тях възниквала необходимостта да ги увековечат в песни, легенди и предания (Горки 1951: 235).

Учените допускат, че и първичните митологични представи са по-древни от членоразделната реч. Швейцарският психолог, философ и психоаналитик Юнг назовава доезиковото битие на древното митологично човешко предсъзнание с термина *колективно несъзнаваното* (по: Мечковска: 1998:

**Библио.бг - платформа за електронни книги
и списания**

Чети каквото обичаш!

www.biblio.bg

